

УДК 811. 512. 161

TURKIC LANGUAGES AS A LINGUA-FRANCA OLARAK TÜRKÇE

Selimova L.

Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi Kırım Tatar ve Türk Edebiyatı Bölümü Başkanı

İngilizce ve Rusça gibi dünyada bugün birçok kişi tarafından ikinci dil olarak öğrenilen dillere *lingua-franca* adı verilir. Genelde farklı dil topluluklarının yaptığı bazı aktivitelerinin ortası veya aracı olan bir dildir. Ticaret, eğitim, yönetim, din veya bir amaçlar türünün her hangi biri veya tamamı için genel bir dil olabilir. Latince, Avrupa tarihinde uzun bir dönem boyunca bir *lingua-franca* idi. Din *lingua-franca*'sı olarak kısmen sınırlanmış olsa da günümüzde de belirli ülkelerde bu statüsünü korumaktadır.

Modern bir devlet vatandaşları bir *lingua-franca*'ya ihtiyaç duyar; ve bir diyalekti diğerine tercih etmeye götüren tarihî sebepler vardır. Bu, 1) yazı dili halini almış veya 2) başkentin dili, veya 3) Almanya'da olduğu gibi farklı diyalektlerden ortaya getirilen yapay özellikler karışımı içeren bir dil olabilir. Buradaki hedef, iletişimin her amacı için anlaşılabilirliktir, ve bu standart dili öğrenenler onu tam anlamıyla aynı şekilde kullanacaklarından emin olamayız.

Örneğin bir zamanları Türkler için bir *lingua-franca* İtalyanca ve Yunanca olmuşlardır. *Lingua-franca* burada daha dar bir anlamda işlemiştir. *Lingua-franca*, deniz ve denizcilik terimleri olan kelimelerin Türkler tarafından benimsenip kullanılması olayıdır. Bu *lingua-franca*, Türklerin 14. -15. yüzyıllarda Akdeniz'de denizcilik faaliyetlerine başladıklarından ve Batı dillerinden Türkçeye aldıkları terimleri kullanmaya başladıklarından itibaren 18. yüzyıla kadarki dönemle sınırlıdır. Bu terimlerin çoğu günümüze kadar getirilip kullanılan kelimelerdir. *Levant* burada bir dil ünitesi olarak kabul edilmektedir. Bu *levant* terimi, İtalyanca, Gallo-Rumence ve İbero-Rumence hariç, Akdeniz dilleri kökenli bir terim anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla, Venedik tesirinde bulunan bölge ile bağlantılıdır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkçeye alınan bu denizcilik terimleri Akdeniz ülkelerinin dillerinden kazanılarak belirli bir meslek grubuna dahil olan Türkler için kısmen bir *lingua-franca* fonksiyonunu yapmıştır.¹

Arapça, Rusça, İngilizce ve diğerleri gibi *lingua-franca* olmuş diller arasında Türkçe de yer almaktadır. 20. yüzyılın başlarına kadar Balkanlarda bir devlet dili özelliğini taşıyan Türkçe, bu topraklarda yaşayan uluslar arasındaki iletişimde üstün bir unsuru oluşturuyordu.

Bu durum kadim dönemlerden beri mevcuttur. Bunun ilk ispatlarından ise *Codex Cumanicus* ve Ermeni-Kıpçakça eserleri olmuştur. Türk asıllı olsun veya olmasın, bölge insanları ve yabancı tüccarlar, din ve yönetim adamları Kıpçak Türkçesinin ortak ve aracı bir dil olarak işlediğinin farkına varmışlar ki din, hukuk, ticaret, eğitim, edebiyat dili olarak Kıpçakçayı kabul ederler.

¹ H.R.KAHANE, A.TIETZE, The Lingua-Franca in the Levant. Turkich Nautical Terms of İtalian and Grek Origin (İstanbul: ABC Kitabevi), 1988, ss. VIII-IX

Farklı dinî-etnik grupların dilsel faaliyetlerini yansıtan *Codex Cumanicus* elyazması ile Ermeni-Kıpçakça eserleri, kuzey Karadeniz ve Azak denizi bölgeleri Türklerinin dille-riyle genetik olarak bağlı olan Kırım Türkçesi ile buna akraba olan Kıpçak, Kıpçak-Nogay, Kıpçak-Bulgar ve Oğuz dillerinin esasına dayanan **zor bir Kıpçak-Oğuz diyalek-tal kompleksinin** yazıya yansımalarıdır.

Codex'in İtalyan-Alman grafiği ile Ermeni-Kıpçakça yazmaların yazısı Türk Dilinin fonetik özelliklerini yansıtırken büyük çeşitlilik göstermektedir.

Ermeni Kıpçakça ile yazılmış metinlere bakarsak, kendi döneminde Ermeni-Kıpçakçanın tam anlamıyla bir *lingua-franca* olduğunun, ama aynı zamanda Kıpçak Türkçesinin özel bir türü haline Ermeniler tarafından getirilip işlek bir dil olduğunu görebiliriz.

11. yüzyılda Kırım'a gelip yerleşen Ermeniler bir müddet sonra Ermeniceyi kendi rızalarıyla bırakıp bölgede kullanılan Kıpçakçayı dilleri olarak seçerler. Ermeni-Kıpçakça üzerine yazılmış çalışmaların genel kaynakçasını Y. R. Daşkeviç'in, bu bibliyografya üzerine yaptığı çalışmasında bulabiliriz. *Armyano-kıpçakskiy yazık. Bibliyografiya literaturı 1802-1978*. ("Ermeni-Kıpçak Dili. 1802-1978 Eserleri Kaynakçası") başlığı altında Y. R. Daşkeviç kısaca bilgi verdikten sonra toplam 152 maddeden oluşan kaynakça listesini kronolojik sırayla vermektedir.

Daşkeviç'in aynı dergide E. Tryjarski ile kaleme aldığı diğer iki makalesi *Armyano-kıpçakskiy denejniye dokumentı iz Lvova (konets xvi v. – 1657 g.)*¹ ("Lvov Şehri Ermeni-Kıpçakça Malî Belgeler (XVI. Yy. sonu – 1657 s.)") ile *Tri armyansko-kıpçakskih zapisi lvovskogo armyanskogo duhovnogo suda 1625 g.* ("Lvov Şehri Ermeni Dinî Mahkemesinin 1625 Tarihli Üç Ermeni-Kıpçakça Belgesi")'dir.² Bu belgeler Ortaçağ Lvov şehri devlet dairelerinin eski kayıtları arasında bulunmuştur.

Ortaçağ Polonya Ermeni hukukunun en meşhur araştırmacısı O. Baltser (1858-1933) çalışmalarında Ermeni-Kıpçakçanın tarihî-hukukî boyutunu ele almıştır. Hukuk dili olarak Ermeni-Kıpçakçayı Lvov şehri Ermeni Dinî Mahkemesinin *mahkeme kitabı*'nın kayıtlarında görebiliriz. Bu kitap 1625-1630'larda yapılmış 140 adli kayıt içermektedir. Agop der Krikor oğlu'nun kalemine ait asıl eser ise 1611-1621 Kamenetsk Kayıtları kitabıdır. Kitap daha sonra, Agop'un kardeşi olan Axent tarafından düzeltilip tamamlanmıştır.

"Ermeni Kıpçakçası Yadigarları: 1) 1559-1664 yıllarına ait Kamenz-Podolsk (Ukrayna) Ermeni Cemaatına ait belediye meclisi evrakları. Bu evrakların 4386 No'lu olanı tamamıyla Kıpçakça idi. 1944 yılında yangınların kurbanı olmuşlar; 2) 1930'da Ukrayna İlimler Akademisi A. Krımskyj'nin talebelerinden T. İ. Hrunin'i Erm. -Kıp. 'yla yazılmış Kiev evrakını işlemekle görevlendirmişti. *Gordlevskij Armağanı*'nda (Moskova 1953) Hrunin'in en eski 4 Ermeni-Kıpçakça evrakını (1559'dan kalma): ***Pamyatniki poloveckogo jazıka xvi veka*** monografisinin muhafaza edilmiş olabileceği ümit edilebilir.

Kütüphanelerde toplam 28 Ermeni Kıpçakçası yazması vardır: Viyana'da Mehitarislerde (bk. J. DASHIAN katalogu, 1896); Viyana Milli Kütüphanesi'nde; Paris Milli Kütüph. 'nde, F. MACLER kataloguna (1909)bk.); Venedik Mehitaristlerinde; Breslau

¹ Y.R.DAŞKEVİÇ, E.TRYJARSKİ, *Armyano-kıpçakskiy denejniye dokumentı iz Lvova (konets xvi v. – 1657g.)*, Rocznik Orientalistyczny, T. XL, Z. 1, 1978, ss. 49-69

² Y.R.DAŞKEVİÇ, E.TRYJARSKİ, *Tri armyano-kıpçakskih zapisi lvovskogo armyanskogo duhovnogo suda 1625 g.* Rocznik Orientalistyczny, T. XLI, Z. 1, 1979, ss. 57-80

(*bugün Polonya'nın güney-batısında bir kent, BPOIJIAB) Ossolineum'unda; Krakav'da (*bugün Polonya'nın güneyinde bir kent) Jagellonen Kütüph. 'nde; Krakav'da Czartoryski Müzesi'nde; Polonya'da hususî mülkiyette.

F. KRAELİTZ-GREIFENHORST bunlardan mezmur 51 (50)yi bir tercüme ve bir yorumla birlikte yayımladı: *Sprachprobe eines armenisch-tatarischen Dialekts in polen*, WZKM, cilt 26, 1912, 307-24. ¹ KRAELİTZ-GREIFENHORST, *Studien zum Armenisch-Türkischen*, Wien 1912, 23-24. ²

Rus Türkolog olan A. H. Garkavets de Ermeni-Kıpçakça konusuna "Kıpçak Dilleri: Kumanca ve Ermeni-Kıpçakça" adlı kitabında değinmektedir. Kitabın I. Kısmı Kuman dili ile Codex Cumanicus'un gramerine ayırmıştır. Kitabın II. Kısmında Ermeni Kıpçakça ile ilgili bazı bilgiler vermiştir: "Ermeni-Kıpçakça, Kırım bölgesi Kıpçak dillerinden bir dildir. Ermeni-Kıpçakça, yapı özellikleriyle Karay dilini Troki (Polonya) diyalektine; Kuman diline; Kıpçakça'nın Urum ağızlarına (*İran'daki) ve Kırım Tatarcanın (19. yy. sonu- 20. yy. başlarındaki haliyle) dağlık şivelerine çok yakındır.

Ermeni-Kıpçakçayı kullanan insanlar ise Ermeni-Kıpçakça yazıtlarda bu dillerini 3 şekilde adlandırmaktalar: **xıpçax tili**; **bizim til**; en son terminolojik şekli ise (ki Kırım'ın Tatarcasına sahip olan şahısların tercümanlık faaliyetlerinin sayesinde bu terim yaygınlaşmıştır) **tatarça**'dır. ³ "Ermeni-Kıpçakçanın **tatarça** olarak adlandırılması burada etnolingvistik eşitliğe göre değil, aynı diyalektal kökten gelen bu Ermeni-Kıpçakça ile Tatarcanın yapısal benzerliklerine göre verilmiştir. ⁴

Hrand D. Andreasyan'ın "Ermeni Seyyahı Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1619)" adlı makalesi Ermeni-Kıpçakça eski metinlerden bir tanesine daha işaret etmektedir. ⁵ Karadeniz ve dolaylarında Kıpçaklar ve Kıpçakların komşuları olan halklar hakkında bilgi veren bir çok çalışma vardır.

Rus Türkolog T. İ. Hrunin *Dokumenti na poloveckom yazıke XVI v.* ("16. yüzyıl Kıpçakça Belgeleri") adlı kitabında XVI. yüzyılda Kıpçakça yazılmış belgeler üzerine çok değerli bir çalışma meydana getirmiştir.

E. Tryjarski Viyana koleksiyonunda bulunan üç Ermeni-Kıpçakça yazması üzerine bir sözlük meydana getirmiştir. ⁶ 1968'den 1972'ye kadar 1, 2, 3. ve 4. ciltleri neşredilen bu sözlüğün içeriğini şunlar oluşturmaktadır: I. Cilt: 1. Manuskritlerin genel özellikleri. 2. Ermeni harfleriyle Türkçe seslerin yazıda yansıtılması hususları (üç eski yazmadan örnekler verilerek göstermiştir) 3. Ermeni-Kıpçakça eski sözlüklerin leksikografisi meselesi. 4. Üç manuskritin karşılaştırmalı örnekleri verilmek üzere gösterilmiştir. 5. Ermeni-Kıpçakça eski sözlüklerin etnografya açısından incelenmesi. 6. Kelimelerin Ermeni-Kıpçakçasında tutulup yaşaması/yaşatılması prensipleri ve bunların anlamları ile eşanlamlı diğer kullanım şekilleri verilmektedir: *et- / bol- čxқан = čixқан v. b.*

¹ H.K.MENGES, A.g.e. s. 124

² H.K.MENGES, A.g.e. s. 125

³ A.H.GARKAVETS, Kıpçakskiye Yazıki: Kumanskiy i Armyano-Kıpçakskiy (Alma-Ata: İzdatelstvo "Nauka"), 1987, s. 114

⁴ A.H.GARKAVETS, A.g.e. s.116

⁵ Hrand D.ANDREASYAN, Ermeni Seyyahı Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1619), Türkiyat Mecmuası cilt X'dan Ayırbaşım (İstanbul: O.Yalçın Matbaası), 1953

⁶ Edward TRYJARSKİ, Dictionnaire Armeno-Kiptchak. D'apres Trois Manuskits des Collections Viennoises. Tome I, Fascicule 1, A-H (Warszawa: Polska Akademia Nauk), 1968

Tryjarski'nin Ermeni-Kıpçakça üzerine yaptığı bir diğer çalışma "Kırım Türkçesi ile Ermeni-Kıpçakça karışımı olarak bir Substrat Kıpçakça" adlı kitabıdır.¹

M. A. Habiçev "Pamyatnik Kumanskih Yazikov" adlı makalesinde Kıpçakça hakkında bilgi vermektedir. Codex Cumanicus ve Ermeni-Kıpçakça ile ilgili yapılmış çalışmalardan bahsetmektedir.²

Y. R. Daşkeviç'in ise ayrı olarak, 15. -16. yüzyıllarda Ukrayna'da Ermeni kolonileriyle ilgili bir çalışması bulunmaktadır. Ermeni-Kıpçakça ile her ne kadar doğrudan ilgisi olmasa da Ermenilerin Ukrayna ve Polonya sınırları içindeki hareketlerinden, göçlerinden, yaşam, din, dil özelliklerinden bahsetmiştir.³

Ermeni-Kıpçakça üzerine E. Tryjarski'nin bir diğer çalışması, "Polonya Ermenilerinin Dilinde Kutsal Meryem Efsanesi" adlı makalesidir. Tryjarski bu makalesinde Lvov ve Kamenetsk-Podolsk Ermenilerinin eski dinî metinlerinden biri olan *Kutsal Meryem Efsanesi* metni ve dili üzerine bilgi vermektedir. Bu metnin 16. -17. yüzyıla ait olduğu, Kırım'dan gelmiş Ermenilerin dinî edebiyatlarında yer aldığı belirtilmiş ve makalesinde efsanenin tümünün Lehçe çevirisini vermiştir.⁴

E. Schütz'ün "*An Armeno-Kipchak Chronicle on The Polish-Turkish Wars in 1620-1621*" ("1620-1621 Türk-Leh savaşlarını yansıtan Ermeni-Kıpçakça kayıtlar") adlı kitabı 17. yüzyıl Ermeni-Kıpçakça kayıtlarının faksimilesini, transkribi ve çevirisini görme şansını vermektedir. Kitap, Hotin savaşı tarihçesi, Kamenets Ermeni-Kıpçak kayıtları hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir.

Armin Hetzer, *Daçkeren-Texte* ("Ermenice Metinler") adlı kitabında 19. yüzyıl Osmanlı Ermenilerinin Ermeni grafiğiyle yazdıkları dini v. s. metinleri, 19. yüzyılda Avrupa'da neşredilen Ermeni kitaplarından, yazarlarından ve içeriklerinden bahseder.

Jean Deny'nin *L'Armeno-Koman et les Ephemerides de Kamieniec (1604-1613)* ("1604-1613 Tarihli Kamenets Kayıtlarının Ermeni-Kıpçakçası") adlı kitabında Ukrayna'nın Kamenetsk-Podolsk şehrindeki Ermeni kolonisinin adli sicil kayıtları ele alınmıştır. K. Pamukçiyân'ın "*Ermeni Harfli Türkçe Yazma Sözlükler*" adlı makalesinde eski sözlüklerle ilgili ayrıntılı bilgiyi buluyoruz. Ermeni harfli Türkçe yazma en eski sözlükler XVI. yüzyılda görülmeye başlar. K. Pamukçiyân sözlüklerden ve buldukları kütüphanelerden bahseder: "1. Ermenice-Komence. -XVI. Veya XVII. yüzyıla ait olup Viyana'daki K. K. Hof Bibliothek Kütüphanesinin 3 No'lu Ermenice yazmasıdır."⁵ "2. Ermenice-Türkçe. - 1628'de hazırlanan bu sözlük Lvov şehrindeki Devlet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. 3. Ermenice-Kıpçakça veya Komence. - XVIII. Asra ait olup, Macaristan'ın Gerla şehrinde bulunmaktadır."⁶

¹ Edward TRYJARSKÍ, *Das Gemeinsame Kiptschakische Substrat des Krimtatarischen und des Armeno-Kiptschakischen* (Leuven, Louvain-La-Neuve), 1992.

² M.A.HABIÇEV, *Pamyatnik Kumanskih Yazikov*. *Sovetskaya Türkologiya*, No 2, 1974, ss.66-70

³ Y.R.DAŞKEVİÇ, *Armjanskiye Koloni na Ukraine v İstočnikah i Literature XV-XVI Vekov* (Yerevan), 1962

⁴ Edward TRYJARSKÍ, *Legenda o Swietej Mariane w Jezyku Kipczakim Ormian Polskich*. *Studia Theologia* No 2, 27 (1989), Warszawa

⁵ Kevork PAMUKÇIYAN, *Ermeni Harfli Türkçe Yazma Sözlükler*, *Tarih ve Toplum* 5 (25 Ocak, 1986), ss. 52-54

⁶ Kevork PAMUKÇIYAN, *A.g.m.* s. 53

Ermeni-Kıpçakça, görüldüğü üzere, günlük yaşamın ve resmî hayatın gerektirdiği her alanda çok yönlü, fonksiyonel, gelişmiş bir dil olarak kullanılmıştır. Ermeni-Kıpçakça kaynakları bu Kıpçakçanın her alanda kullanıldığını, soyut veya somut her kavramı ve anlamı izah edebilen, gerektiği gibi yansıtılabilen bir dil idi. Ermeni-Kıpçakça bir *lingua-franca* olarak 17. yüzyılın sonlarına kadar aktif bir şekilde kullanılmıştır.

Bibliyografiya

1. Abdullin İ. A. "Pamyatnaya zapiska" Agopa na armyano-kıpçakskom yazıke. // İ. A. Abdullin // Sovetskaya Türkologiya, № 3, 1971. – S. 118 – 129.
2. Aus der Arbeit an einen Armenisch-Kiptschakisch-Polnisch-Französischen Wörterbuch // Ural-Altische Journal XXXII, 3 – 4, 1960. – S. 124 – 156.
3. Andreyan H. D. Ermeni Seyyahı Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1619) / H. D. Andreyan // Türkiyat Mecmuası, cilt X'dan Ayrıbasım. – İstanbul: O. Yalçın Matbaası, 1953. – S. 34 – 43.
4. Biber D. Sociolinguistic Perspectives on Rejister / D. Biber, E. Finegan. – New York, Oxford: Oxford University Press, 1994. – 236 p.
5. Çeçenov A. Polovetskiy Yazık / A. Çeçenov // Yazıkı Mira. Türkskiye Yazıkı. – Moskova: İndrik, 1997. – S. 110 – 116.
6. Daşkeviç Y. Armyansiye Koloni na Ukraine v İstoçnikah i Literature XV – XVI vekov / Y. Daşkeviç. – Yerevan: Izdatelstvo Yerevanskogo Universiteta, 1962. – 234 s.
7. Daşkeviç Y. Armyano-kıpçakskiy drevniye dokumentı iz Lvova (konets XVI v. – 1657 g) / Y. Daşkeviç, E. Tryjarski // Rocznik Orientalistyczny, T. XL, Z. 1. – 1978, 49 – 69.
8. Daşkeviç Y. Armyano-kıpçakskiy yazık. Bibliyografiya literaturı 1802 – 1978 / Y. Daşkeviç, E. Tryjarski // Rocznik Orientalistyczny, T. XL, Z. 2, 1979. – S. 79 – 86.
9. Daşkeviç Y. Tri armyano-kıpçakskih zapisi Ivovsikogo armyanskogo duhovnogo suda 1625 g / Y. Daşkeviç, E. Tryjarski // Rocznik Orientalistyczny, T. XLI, Z. 1, 1979. – S. 57 – 80.
10. Deny, J. L'armeno-Koman et les Ephemerides de Kamieniec (1604-1613) / J. Deny, Paris: Sorbonne, 1957. – S. 143 – 152.
11. Filonenko V. İ. Dictionnaire Armeno-Kiptchak D'apres Trois Manuscrits des Collections Viennoises, tome I / V. İ. Filonenko, Y. R. Daşkeviç, E. Tryjarski // Sovetskaya Türkologiya. – 1974. – № 1. – S. 103 – 105.
12. Fishman J. A. Readings in the Sociology of Language / J. A. Fishman. – Paris: Yeshiva University Mouton The Hague, 1968. – 235 p.
13. Garkavets A. N. Upodobleniya Armyano-Kıpçakskogo Glagolnogo İmeni na –gan Slavyanskomu Priçastiyu i Yego Sintaksiçeskiye Posledstviya / A. N. Garkavets // Sovetskaya Türkologiya, 1976, No 1. – S. 34 – 41.
14. Garkavets A. N. Kıpçakskiy Yazıkı: Kumanskiy i Armyano-Kıpçakskiy / A. N. Garkavets. – Alma-Ata: Nauka, 1987. – 348 s.
15. Habiçev M. A. Pamyatnik Kumanskiy Yazıkov / M. A. Habiçev // Sovetskaya Türkologiya, 1974, No 2. – S. 66 – 70.
16. Hasan H. Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler / N. Hasan. – Ankara: TDK Yayınları, 1997.
17. Hazai G. Bibliographisches Handbuch der Turkologie, Band I / G. Hazai, B. Kelner-Heinkele. – Budapest: Akademiai Kiado, 1986. – 276 s.
18. Hetzer A. Daçkeren-Texte / A. Hetzer. – Wiesbaden: Otto Harrassowich, 1987. – 289 s.
19. Hrunin T. İ. Pamyatniki Polovetskogo Yazıkı XVI veka / T. İ. Hrunin // Akademiku V. A. Gordlevskomu k Yego Semidesyatiletıyü Moskova, 1953. – S. 34 – 41.
20. Hrunin T. İ. Dokumentı na Polovetskom Yazıkı XVI v. (sudebniye aktu Kamenetsk-Podolskoy armyanskoy obşini) / T. İ. Hrunin, red. E. V. Sevortyan. – Moskova: Nauka, 1967. – 348 s.
21. Kahane H. R. Tietze, A. The Lingua-Franca The Levant. Turkich Nautical Terms of İtalian and Greek Origin (İstanbul: ABC Kitabevi), 1988.
22. Kurat A. N. Türk Dünyası El Kitabı: Avrupa Türk Devletleri. Peçenekler, Uz(Oğuz)lar ve Kumanlar / A. N. Kurat. – Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1976. – S. 746 – 747.
23. L'armeno-Coman et les "Ephemerides" de Kamieniec (1604-1613) // Ural-Altische Bibliothek, No 4, Wiesbaden, 1957. – S. 78 – 92.

24. Lewicki M, Konova, R. La Version Turque-Kıpschak du "Code de Lois des Armeniens Polonais" d'après le ms. n 1916 de Bibliothèque Ossolineum, RO XXI M / Lewicki, R. Konova. Paris, 1975. – 453 s.
25. Macler F. Catalogue des Manuskrits Armeniens et Georgiens / F. Macler. – Paris: Sorbonne, 1908. – 34 – 48 s.
26. Menges K. H. Tarihî Türk Şiveleri / K. H. Menges. – Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1998. – 378 s.
27. Pamukçiyân K. Ermeni Harfli Türkçe Yazma Sözlükler / K. Pamukçiyân // Tarih ve Toplum. – 1986. – № 5. – S. 52 – 54.
28. Pritsak O. Das Kiptschakische / O. Pritsak // Philologiae Turcicae Fundamenta. Berlin: Wissenschaft. – 1959. – S. 81 – 87.
29. Schütz E. Re-Armenisation And Lexicon From Armeno-Kıpçak Back to Armenian / E. Schütz // Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. – Budapest: Academiae Kiado, 1966. – Tomus XIX. – S. 99 – 115.
30. Schütz E. On The Transkription of Armeno-Kıpçak / E. Schütz // Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. – Budapest: Academiae Kiado, 1966. – Tomus XIX. – S. 139 – 161.
31. Schütz E. An Armeno-Kıpçak Choricle on the Polish-Turkish Wars in 1620 – 1621. Budapest: Akademiai Kiado, 1968. – 234 s.
32. Schütz E. Armeno-Kiptschakisch Und Die Krim / E. Schütz // Hungaro-Turcica. – 1976. – S. 25 – 29.
33. Tryjarski E. Dictionnaire Armeno-Kiptschak / E. Tryjarski // D'après Trois Manuskrits des Collections Viennoises, t. I, fasc. 1 et 2, Warszawa: Polska Akademia Nauk, 1968. – S. 168 – 176.
34. Tryjarski E. Ermeni-Kıpçak Dilinde Yazılmış Olan Meteorolojik ve Müneccimlikle İlgili Tahminler / E. Tryjarski // I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler 1972'den Ayrıbasım. E. Tryjarski. – Ankara: A. Ü. Basımevi, 1975. – S. 85 – 96.
35. Tryjarski E. Das Gemeinsame Kiptschakische Substrat des Krimtatarischen und des Armeno-Kiptschakischen / E. Tryjarski. – Leuven: Lauvain-La-Neuve, 1992. – S. 66 – 74.
36. T. Tekin. Ermeni Alfabesiyle Türkçe / T. Tekin // Tarih ve Toplum. – 1984. – № 1. – S. 246 – 249.
37. Temir A. Türk Dünyası El Kitabı. Kıpçak Edebiyatı / A. Temir. – Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1976. – S. 502 – 504.

Селимова Л. Ш. Тюркские языки как Лингва-франка / Л. Ш. Селимова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 1, ч. 1. – С. 331–338.

Как арабский, русский и многие другие турецкий язык служил когда-то языком *лингва-франка*. Вплоть до начала XX в. на Балканах турецкий был языком межнационального общения, тем самым занимая в государствах особое положение, имел статус высокого престижа.

Для некоторых языков такое положение дел известно с более ранних времен. Тому свидетельством служат такие источники как *Codex Cumanicus* и некоторые армяно-кыпчакские документы (произведения).

Во многих этнически цветных сообществах, где работали родные языки, появлялся язык-посредник, упрощающий языковые, торговые и другие внутренние контакты местного населения и открывающий окна во внешний мир.

История Европы показывает нам, что на протяжении долгих столетий латинский язык служил тут в качестве *лингва-франка*.

Собственно и для самого турецкого итальянский и греческий стали своего рода *лингва-франка*. На территории османской Румелии итальянский и греческий были в более узком понятии *лингва-франка*. То есть, все слова и словосочетания связанные с морем, корабельным ремеслом и рыболовством стали широко применяться турками.

Эта *лингва-франка* образовалась тут в XIV-XV вв, когда турки-османы стали активно осваивать Средиземноморье, активно забирая в свой лексикон слова западно-европейских языков. Этот процесс продолжался вплоть до XVIII века. В современном турецком языке, в языке крымских татар мы и сегодня видим использование этих слов и некоторых терминов, связанных с древними ремеслами или родом хозяйственной деятельности.

В данной статье рассматривается турецкий (куманский/кыпчакский) как язык межнационального общения в разные периоды истории, сделана попытка проследить причины выступления кыпчакского

языка у нетюркских народов в качестве «родного». Активное использование кыпчакского языка как языка судопроизводства и документального языка актов гражданского состояния еще раз доказывает, что это *лингва-франка*, хотя и сама графика письма нетюркского происхождения. Открыт ряд вопросов, требующих дальнейшего глубокого исследования проблемы появления *лингва-франка* и частично вытеснения ею собственно пласта родной речи.

Ключевые слова: лингва-франка, тюркский, армяно-кыпчакский, крымскотатарский, татарский.

Селімова Л. Ш. Тюркські мови як Лінгва-франка / Л. Ш. Селімова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 1, ч. 1. – С. 331–338.

Як арабський, російський і багато інших турецька мова служила колись мовою *лінгва-франка*. Аж до початку ХХ ст на Балканах турецький був мовою міжнародного спілкування, тим самим займаючи в державах особливе положення, мав статус високого престижу. Для деяких мов таке положення справ відоме з раніших часів. Тому свідцтвом служать такі джерела як *Codex Cumanicus* і деякі армяно-кыпчакські документи (твори).

У багатьох етнічно кольорових співтовариствах, де працювали рідні мови, з'являвся мова-посередник, що спрощує мовні, торговельні і інші внутрішні контакти місцевого населення і що відкриває вікна в зовнішній світ. Історія Європи показує нам, що впродовж довгих століть латинська мова служила тут як *лінгва-франка*.

Власне і для самого турецького італійський і грецький стали свого роду *лінгва-франка*. На території Османа Румелі італійський і грецький були у вужчому понятті *лінгва-франка*. Тобто, всі слова і словосполучення пов'язані з морем, корабельним ремеслом і рибальством стали широко застосовуватися турками.

Ета *лінгва-франка* утворилася тут в XIV-XV вв, коли турки-османи стали активно освоювати Середземномор'я, активно забираючи в свій лексикон слова західно-європейських мов. Цей процес продовжувався аж до XVIII століття. У сучасній турецькій мові, в мові кримських татар ми і сьогодні бачимо використання цих слів і деяких термінів, пов'язаних з древніми ремеслами або родом господарської діяльності.

У даній статті розглядається турецький (куманський/кыпчакський) як мова міжнародного спілкування в різні періоди історії, зроблена спроба прослідити причини виступу кыпчакської мови у нетюркських народів як «рідний». Активне використання кыпчакської мови як мови судочинства і документальної мови активів цивільного стану ще раз доводить, що це *лінгва-франка*, хоча і сама графіка листа нетюркського походження. Відкрита низка запитань, потрібних подальшого глибокого дослідження проблеми появи *лінгва-франка* і часткового витіснення нею власне пласта рідної мови.

Ключові слова: лінгва-франка, тюркський, армяно-кыпчакський, крымскотатарський, татарський.

Selimova L. Sh. Turkic languages as a Lingua-Franca / L. Sh. Selimova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 1, part 1. – P. 331–338.

The Turkish language as well as Arabic and Russian used to be once a language of *lingua-franca*. Up to the XXth century it was the language of international communication on Balkans and took important position in state building.

For some languages such matter-position is known from more early times. A pure example of it is a *Codex Cumanicus* and some Armenian-Kipchak documents (works).

Most ethnicities, in spite of their native tongues were using a language-mediator, simplifying language, trade and other internal contacts of local population and opening doors in the outer world.

The experience of European History shows us, that the Latin language during long centuries was served as the *lingua-franca*.

Actually, Italian and Greek became the family *lingua-franca* languages for Turkish. They were spoken languages in Roumely, European part of Istanbul city. All Italian and Greek words, word-combinations related to the sea, ship handicraft and fishing began widely used by Turks.

The *lingua-franca* appeared there in XIV – XV cent, when Ottoman Turks began actively to master Mediterranean region, actively taking into the vocabulary words from European of the languages. This process

proceeded up to the XVIII century. Today, in modern Turkish and the Crimean Tatar Language we can observe usage of these words and some terms, related to the ancient handicrafts or sort of economic activity.

This article deals with the Turkish (Cuman / Kipchak) language as a language of international communication in different periods of history. It shows the reasons of Kipchak language to become a native tongue for non-turkic people. The active use of Kipchak language as a language of law, documentary, acts of the civil state etc. proves, that it was *lingua-franca*, though the writing alphabet was of non-turkic origin. The row of the questions required further deep research of problem is open, especially, the appearance of *lingua-franca* and it's partial expulsiing of mother tongue.

Keywords: Lingua-franca, The Turkic Languages, The Armenian-Kipchak Language, The Crimean Tatar Language, The Tatar Language.

Поступила в редакцию 01.03.2013 г.